

Εμφύλιος Πόλεμος (1943-49): Βαθύτερα αίτια και επιδιώξεις του Φ. Κ. Βώρου

Μου φαίνεται λίγο δυσερμήνευτο το πώς μπορούν αξιόλογοι δημοσιογράφοι, ιστορικοί, γενικότερα σεβαστοί στοχαστές της ελληνικής κοινωνίας να κάνουν λόγο για **Εμφύλιο Πόλεμο** του 1946-49 (οι πιο φανατικοί κάνουν λόγο για **συμμοριτοπόλεμο**), χωρίς να αναφέρονται στα βαθύτερα αίτια που τον προκάλεσαν (από το 1935-36: παλινόρθωση του Γεωργίου Β΄ και προώθηση του Μεταξά στην Πρωθυπουργία και στη Δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου), **χωρίς** να αναφέρονται στις ιδεολογικές ζυμώσεις που συντελούνταν πριν και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1939-45) και χωρίς να μνημονεύουν ορατούς και επώνυμους παράγοντες, όπως τον εξοχότατο Sir Winston Churchill, που εξώθησαν τις αντίπαλες παρατάξεις της ελληνικής κοινωνίας προς τον Εμφύλιο. Προσημειώνω, λοιπόν, εδώ απλά τα υποκεφάλαια που ακολουθούν, με την ελπίδα ότι θα τεκμηριώσω και τον τρόπο διατύπωσης και το περιεχόμενό τους¹.

α΄ Βαθύτερες ρίζες του Εμφυλίου (1935-41) και η επίσημη παράδοση των Ελλήνων πολιτικών κρατουμένων στον κατακτητή (1941), από τον Υφυπουργό Ασφαλείας του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου Κων. Μανιαδάκη!

β΄ Περιστάσεις Πολέμου – Κατοχής – Εθνικής Αντίστασης (1940-44) και προμηνύματα Εμφυλίου (1943-46) και κορυφαία στιγμή της Αντίστασης: Ίδρυση της ΠΕΕΑ (12 Μάρτη 1944).

γ΄ Ανοιχτός Εμφύλιος (1946-49).

- δ΄** Τρεις ειδικές παράπλευρες πτυχές του Εμφυλίου:
- Το Παιδομάζωμα ή Παιδοπροστασία, Παιδοφύλαξη.
 - Περιπέτεια των Σλαβομακεδόνων και η **πλασματική εθνογένεση** του Κράτους των Σκοπίων με παραχάραξη της Ιστορίας της Μακεδονίας (από το 1945 και ύστερα).
 - Το φαινόμενο Μακρόνησος.

ε΄. Μετεμφυλιακή ατμόσφαιρα (1949-74) και η περιπέτεια των πολιτικών προσφύγων στις χώρες του τότε υπαρκτού σοσιαλισμού.

Προοίμιο για μια προσπάθεια παρουσίασης του θέματος:

Συνήθως με τον όρο **Εμφύλιος** αναφερόμαστε σε γεγονότα της περιόδου 1946-49, που πλήγωσαν βαθιά την ελληνική κοινωνία, και

¹ Θυμίζω ότι έχουν προηγηθεί σ' αυτήν τη συγγραφή τα κεφάλαια: **Παλινόρθωση** της δυναστείας των Glücksburg (1935), **Δικτατορία** της 4^{ης} Αυγούστου (1936-41), με όσα βασανιστήρια και βάσανα έφερε, **Εμπλοκή της χώρας μας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο** (1941-44).

ενδεχόμενα φτάνουμε αναδρομικά ως τα Δεκεμβριανά του 1944 ή τη Συμφωνία της Βάρκιζας (Φεβρουάριο του 1945), επειδή σε κείνα τα γεγονότα βρίσκουμε την πιο σφοδρή σύγκρουση δυο ιδεολογιών, που αντιπαρατάχτηκαν στον Εμφύλιο, και παρέμβαση ή επέμβαση ξένου παράγοντα στα ελληνικά πράγματα και έπειτα το ξεκίνημα της λεγόμενης «**λευκής τρομοκρατίας**» (1945-46), η οποία οδήγησε μοιραία στην εξέγερση των απειλούμενων από αυτήν τη «λευκή τρομοκρατία» (μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας, Φεβρουάριος 1945).

Νομίζω ότι οι έξι δεκαετίες που έχουν περάσει από τότε και οι πληροφορίες που έχουν συγκεντρωθεί με τη δημοσίευση πολλών σχετικών κειμένων (πρωτογενών εγγράφων, βιβλίων, άρθρων) μάς επιτρέπουν να επιχειρήσουμε νηφάλια και αντικειμενική αφήγηση και ερμηνεία των γεγονότων και εκτίμηση των συνεπειών του **Εμφυλίου Πολέμου** ακολουθώντας το διάγραμμα των πέντε υποκεφαλαίων που προσημειώσαμε:

α. Βαθύτερες ρίζες του Εμφυλίου (1935-41)

Με πραξικοπηματική ενέργεια το φθινόπωρο του 1935 οδηγήθηκε σε παραίτηση η νόμιμη Κυβέρνηση της εποχής εκείνης (Κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος υπό τον Παν. Τσαλδάρη) και προκηρύχτηκε **δημοψήφισμα** για επαναφορά του Γεωργίου Β΄ στο θρόνο και Παλινόρθωση της Δυναστείας των Glücksburg στην Ελλάδα, με ποσοστό ψήφων υπέρ της βασιλείας 98 %². Ο Γεώργιος ορκίστηκε να σέβεται το Σύνταγμα βασιλευμένης Δημοκρατίας και προκηρύχτηκαν εκλογές για ανάδειξη νέας Βουλής (για τις 26 του Γενάρη 1936). Το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν: 143 έδρες για το σύνολο των αντιβενιζελικών κομμάτων και 142 για το σύνολο των βενιζελικών κομμάτων και 15 έδρες για το **Λαϊκό Μέτωπο** (βασικά Κ.Κ.Ε.)³. Οι δυο πρώτοι σχηματισμοί δε συμφωνούσαν για Κυβέρνηση συνεργασίας, ούτε όμως αποδέχονταν ή ανέχονταν επίσημα συνεργασία (σύμπραξη) με το Λαϊκό Μέτωπο, οπότε με 142+15 ή 143+15 βουλευτές μπορούσαν να έχουν άνετη πλειοψηφία στη Βουλή, μολονότι κρυφά είχαν επαφές για κάποια μορφή βοήθειας από τους 15 του Λαϊκού Μετώπου σε ώρα ψηφοφορίας, π.χ. για την ανάδειξη Προεδρείου της Βουλής. Και παρέμενε ο υπηρεσιακός για τις εκλογές της 26-1-1936 Πρωθυπουργός **Κων. Δεμερτζής**, ο οποίος όμως «απροσδόκητα» πέθανε αρχές του Απρίλη 1936. Τότε ο βασιλιάς έσπευσε να προωθήσει στην πρωθυπουργία τον **Ιωάννη Μεταξά**⁴, χωρίς ούτε τυπικές διαβουλεύσεις

² Σπύρου Λιναρδάτου, **Πώς Φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου** και του ίδιου, **Η 4η Αυγούστου**.

³ **Ιστορία του Νέου Ελληνισμού** (έκδοση «Ελληνικά Γράμματα»), τ. 7, σελ. 39-40. Επίσης, από εκδόσεις «Μανιατέα», **100+6 χρόνια**, τ. 1^{ος}, σελ. 48.

⁴ Ιω. Μεταξάς: ήταν απόστρατος αξιωματικός του Στρατού Ξηράς και είχε ιδρύσει το **Κόμμα των Ελευθεροφρόνων** (1928), αλλά δεν είχε κάποια αξιολογία

να έχει με τους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων, όπως όφειλε να είχε πράξει. Και η Βουλή, αφού άκουσε τις **προγραμματικές δηλώσεις** του Μεταξά, έδωσε σ' αυτόν (κατά την ψηφοφορία της 26/27 Απρίλη 1936) αθροιστικά 242 ψήφους («ανοχής» από τη μία παράταξη, «εμπιστοσύνης» από την άλλη), για να κυβερνήσει 5 μήνες χωρίς Βουλή! Εκείνος αξιοποίησε την πεντάμηνη προθεσμία εμπιστοσύνης/ανοχής, για να προετοιμάσει τον κρατικό μηχανισμό (ειδικά την ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας) προκειμένου να κηρύξει δικτατορία την 4^η Αυγούστου 1936, όταν η νεαρή τότε ΓΣΕΕ είχε κηρύξει γενική απεργία. Για την ενέργειά του αυτή είχε βέβαια την υπογραφή / συναίνεση, ίσως και προτροπή –ενθάρρυνση⁵ του βασιλιά, με τον οποίο είχε γνωριμία παλιά, όταν εκείνος ως πρίγκιπας υπηρετούσε στο Στρατό ενταγμένος σε λόχο διοικούμενο από τον τότε λοχαγό Ιω. Μεταξά. «Αξιοποίησαν» και οι δυο την «εμπιστοσύνη» που είχε δείξει ο λαός για το Γεώργιο (δημοψήφισμα για την Παλινόρθωση των Glücksburg με ποσοστό 98 %!!) και την «εμπιστοσύνη» - τιμή που έδειξε ο Γεώργιος προς το Μεταξά ονομάζοντάς τον Πρωθυπουργό (αρχές Απρίλη του 1936). Και ακολούθησε η περίοδος του «**Γ' Ελληνικού Πολιτισμού**»⁶. Για την ενέργειά του εκείνη (την κήρυξη δικτατορίας στις 4 Αυγούστου 1936) ο Μεταξάς επικαλέστηκε ως πρόσχημα τον «Κομμουνιστικό κίνδυνο», που απειλούσε το κοινωνικό καθεστώς⁷. Κατά την τετραετία που ακολούθησε η βασιλομεταξική ηγεσία χώριζε τους Έλληνες σε δημιουργούς του Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού και σε εχθρούς της ελληνικής πολιτισμικής προσπάθειας, για τους οποίους πρόσφερε πλουσιοπάροχα φυλακές, ταπεινώσεις,

κοινοβουλευτική παρουσία, ενώ από καιρό αρθρογραφούσε κατά του Κοινοβουλευτισμού σε ημερήσια εφημερίδα των Αθηνών.

⁵ Για το βαθμό συνευθύνης και συνενοχής των δυο ανδρών για τη Δικτατορία και τις «πράξεις» της σημειώνω ετούτο μόνο: οι ειδικοί μελετητές – ιστορικοί συνήθως κάνουν λόγο για **Βασιλομεταξική Δικτατορία** της 4^{ης} Αυγούστου. Λογουχάρη, ο Γ. Μοσχόπουλος αυτόν τον τίτλο χρησιμοποίησε για το σχετικό σύγγραμμά του.

⁶ Καμάρωναν οι Μεταξικοί ότι οικοδομούσαν τον «**Τρίτο Ελληνικό Πολιτισμό**» ως συνέχεια της Αρχαιότητας και του Βυζαντίου!! Στην πράξη τυραννούσαν τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία και νέμονταν τη φτωχή οικονομία της.

⁷ Οι εκλογές της 26^{ης} Ιανουαρίου 1936 είχαν αναδείξει 285 βουλευτές του Λαϊκού Κόμματος και των Φιλελευθέρων (και πολλών μικρών Κομμάτων που συμπορεύονταν με τα δύο πρώτα) και 15 του Λαϊκού Μετώπου (ανάμεσά τους και άτομα «εξόχως επικίνδυνα» (!), όπως λ.χ. ο παιδαγωγός **Δημήτρης Γληνός**, που είχε εκλεγεί με το ΚΚΕ). Κινδύνευε, λοιπόν, το καθεστώς από τους 15 βουλευτές, (δηλ. το 5,6% των ψηφοφόρων); Χονδροειδής παραπλάνηση της κοινής γνώμης από Μεταξά, που επικαλέστηκε τον κομμουνιστικό κίνδυνο(!) για τη δικτατορία του.

απειλές, βασανιστήρια, τόπους εξορίας...και απαιτούσε «δηλώσεις μετανοίας», (δηλαδή αυτοεξευτελισμού των πιο ώριμων πολιτών)!⁸

β΄ Περιστάσεις Πολέμου – Κατοχής – Εθνικής Αντίστασης (1940-44) και προμηνύματα Εμφυλίου (1943-46).

Όπως είναι γνωστό ο διχασμός που προκλήθηκε στην ελληνική κοινωνία από τη δικτατορία και τα έργα της ήταν τέτοιος, ή η έλλειψη εκτίμησης και εμπιστοσύνης προς αυτούς που αντιστέκονταν ιδεολογικά ήταν τέτοια, ώστε ούτε εθελοντές για το μέτωπο του πολέμου (το 1940) δεν μπόρεσε να δεχτεί τους κρατούμενους στις φυλακές αριστερούς⁹ ο υφυπουργός Ασφάλειας της Κυβέρνησης Μεταξά (ο Κων. Μανιαδάκης), σαν να ήταν ανάγκη να είναι αντικομμουνιστές, για να πολεμήσουν τον επιδρομέα. Αλλά η **Εθνική Αντίσταση**, που εκδηλώθηκε από την πρώτη στιγμή εισβολής των επιδρομέων (Ιταλών – Γερμανών – Βουλγάρων) και κορυφώθηκε το 1943-44, ανέδειξε ουσιαστικά την αντιμεταξική / αντιβασιλική μερίδα Ελλήνων (ΕΑΜ – ΕΛΑΣ), η οποία κέρδιζε αίγλη και συμπαράσταση και επιρροή με τον αγώνα της ενάντια στους κατακτητές. Η **διάσταση συνειδήσεων** / ιδεολογιών αποκτούσε και ανάλογη λαϊκή δύναμη: από τη μια πλευρά η **βασιλομεταξική παράταξη**, που ολοένα έχανε εκτίμηση με τις πράξεις της και παραλείψεις της, από την άλλη οι **Έλληνες αντιστασιακοί**, θεωρούμενοι αριστεροί. Οι πρώτοι άρχισαν κυρίως από το 1943 να ανησυχούν για την εξουσία και τα προνόμιά τους με τη διαφαινόμενη πορεία πτώσης του χιτλερισμού (πρώτα του ιταλικού φασισμού) και δε δίστασαν να συνεργαστούν με τους Γερμανούς κατακτητές εναντίον των αντιστασιακών δυνάμεων στη χώρα μας. Συγκρότησαν ένοπλα τμήματα (γερμανοτσολιάδες ή Τάγματα Ασφαλείας), που πολεμούσαν με τους Γερμανούς εναντίον των Ελλήνων αντιστασιακών¹⁰. Στην κακοδαιμονία αυτή προστέθηκε η βρετανική παρέμβαση με τους «αξιωματικούς συνδέσμους»(Liaison Officers), τους οποίους προωθούσε

⁸ Αναλυτικά στοιχεία έχουμε δώσει σε ειδικό προηγούμενο κεφάλαιο με βάση τη σχετική βιβλιογραφία, όπως **Σπ. Λιναρδάτου, Πώς φράσαμε στην 4^η Αυγούστου και Η 4^η Αυγούστου 1936.**

⁹ Γιάννη Μανούσακα, **Ακροναυπλία**, σελ. 163-64. Η πληροφορία επιβεβαιώνεται από πολλές πηγές (Αρχεία Φυλακών και Απομνημονεύματα φυλακισμένων).

¹⁰ Οι Ταγματασφαλίτες οπλίζονταν από τους Γερμανούς και συμπολεμούσαν ανοιχτά μαζί τους εναντίον των Ελλήνων Αντιστασιακών! Και ανεπίσημα είχαν τη συμπαράσταση των Βρετανών, οι οποίοι δε δίστασαν να τους χρησιμοποιήσουν και εναντίον του ΕΛΑΣ κατά το Δεκέμβρη του 1944, όπως θα δούμε παρακάτω (σχετικά τεκμήρια ακλόνητα έχει δημοσιεύσει ο Β. Μαθιόπουλος στο βιβλίο του: **Δεκέμβρης του 1944**. Επίσης, Ροβήρος Μανθούλης, **Το Ημερολόγιο του Εμφυλίου Διχασμού** (εκδ. «Καστανιώτη»), σελ. 55-86.

στις ποικίλες αντιστασιακές ομάδες του ΕΛΑΣ, του ΕΔΕΣ, της ΕΚΚΑ¹¹, με **πρώτο στόχο φανερό και θεμιτό**: να συντονίζει τη δράση αυτών των αντιστασιακών οργανώσεων σύμφωνα με τις ανάγκες του Βρετανικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής για στρατιωτικές πράξεις εναντίον των Γερμανών στον ελληνικό χώρο. Και **ένα στόχο κρυφό και αθέμιτο**: να μη σχηματίσουν ενιαία αντιστασιακή κίνηση οι Έλληνες στον τόπο τους, να μην έχουν δικά τους σχέδια για τη μεταπολεμική πορεία τους, ώστε να διατηρήσουν οι Βρετανοί καθεστώς επικυριαρχίας στη χώρα, για οικονομική εκμετάλλευση στην Ελλάδα και ευρύτερο έλεγχο αποικιοκρατικό στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου¹². Σύμφωνα με τον πρώτο στόχο λ.χ. ζήτησαν από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ (περί τους 120 υπό την ηγεσία του Άρη Βελουχιώτη) και τους αντάρτες του ΕΔΕΣ (περί τους 60 υπό την ηγεσία του Ναπολέοντα Ζέρβα) να συμπράξουν **για την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου** (περίπου 8 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Λαμίας), προκειμένου να διακόψουν τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης – Αθηνών και άρα να δυσκολέψουν για τους Γερμανούς τις μεταφορές πολεμικού υλικού και προσωπικού από τον ελληνικό βορρά στο νότο και την προώθηση έπειτα προς το πολεμικό μέτωπο στη Β. Αφρική (όπου τότε η πολεμική παρουσία του Ρόμελ κατά Βρετανών ήταν σε εξέλιξη). Η επιχείρηση Γοργοπόταμος πραγματοποιήθηκε τη νύχτα της 25/26 του Νοέμβρη 1942 με επιτυχία, που οφειλόταν περισσότερο στην παρουσία του Άρη Βελουχιώτη και των ανδρών του¹³, αλλά τα βρετανικά μέσα

¹¹ Απομνημονεύματα Βρετανών Liaison Officers, λ.χ. C.M. Woodlouse, **Το μέλο της Έριδος (Η Ελληνική Αντίσταση και η Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων)**, μετ. Μ.Κ. «Εξάντας», 1976. Πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες στις σελ. 112, 209, 263, 265, 316-456.

E.C.W. Myers, **Η Ελληνική Περιπλοκή: οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα**, μετ. Λουκά Θεοδωρακόπουλου, εκδ. «Εξάντας» 1975, σελ. 102, 105-110.

¹² Η βρετανική πολιτική διαφαίνεται στα κείμενα που έγραψαν Βρετανοί «αξιωματικοί σύνδεσμοι» (π.χ. οι δυο που μνημονεύονται στην προηγούμενη σημείωση) και αναλύεται σαφέστερα σε κείμενα του Βρετανού Πρωθυπουργού Τσόρτσιλ, που σχολιάζονται από τον Β. Μαθιόπουλο (δείτε τις υποσημειώσεις 10, 13, 14).

¹³ Έπρεπε με έφοδο από τη ρεματιά να εξουδετερώσουν φρουρά πολυάριθμη πάνω στη γέφυρα, να σιγήσουν τα πολυβόλα της φρουράς, για να μπορέσουν οι ειδικοί για την ανατίναξη να προσεγγίσουν στη βάση της γέφυρας. **Απομνημονεύματα** σχετικά έγραψαν και Έλληνες και Βρετανοί. Από αυτούς μνημονεύω:

Σπύρος Ηρ. Μπέκιος (Λάμπρος η αντάρτικη επωνυμία του), **Γοργοπόταμος: Η Αλήθεια που καίει**, εκδ. «Τελέθριον», 1994.

Μιχ. Ι. Μυριδάκης, **Η Επιχείρηση του Γοργοπόταμου και το ΕΑΜ – ΕΛΑΣ**, Αθήνα 1983 (ο συγγραφέας ήταν αξιωματικός του ΕΔΕΣ).

Denys Hamson, **Με τους Έλληνες στο Γοργοπόταμο** (μετ. Αύρας Γουώρντ), «Ελληνική Εκδοτική» (χ.χ.).

ενημέρωσης, κυριότατα το Β.Β.С., υμνολογούσαν το στρατηγό Ναπ. Ζέρβα, αγνοώντας την ύπαρξη και συμβολή του ΕΛΑΣ (Άρη Βελουχιώτη), προφανώς για να προκαλούν υπόνοιες ανάμεσά τους ή απλά γιατί συμπαθούσαν τον ένα και όχι τον άλλο. Από την πρώτη επιχείρηση συνεργασίας άρχισαν να ρίχνουν σπόρους καχυποψίας/αντιπαλότητας/αντιδικίας¹⁴. Προς την ίδια κατεύθυνση εργάστηκαν οι Βρετανοί ως το τέλος της Κατοχής και από τα μέσα του 1943 ο Βρετανός Πρωθυπουργός Τσόρτσιλ άρχισε να σχεδιάζει τελική σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ¹⁵, ώστε να διασφαλίσει βρετανική επικυριαρχία στην Ελλάδα με συντριβή των αντιστασιακών δυνάμεων και των ελπίδων για λευτεριά. Και νομίζω ότι η αγωνία του Τσόρτσιλ για τη διάσωση της βρετανικής επικυριαρχίας στον ελλαδικό χώρο κορυφώθηκε, όταν ιδρύθηκε στις 10 του Μάρτη 1944 η ΠΕΕΑ, η οποία:

- Στα τέλη του Απρίλη του 1944 προώθησε με εκλογές το **Εθνικό Συμβούλιο** (δηλ. Βουλή) στις Κορυτσάδες Ευρυτανίας, το οποίο συνεδρίασε για τα επείγοντα προβλήματα της τότε ελληνικής κοινωνίας από 14 ως 28 του Μάη 1944.
- Διατύπωσε βασικές αρχές συνταγματικής δομής για τη μεταπολεμική ελληνική κοινωνία (ισότητα δικαιωμάτων, σεβασμό της ιδιωτικής περιουσίας, της θρησκευτικής πίστης και του θρησκευτικού όρκου, της πολιτικής ιδεολογίας...).

C.M. Woodlouse, **Το μήλο της Έριδος Η Ελληνική Αντίσταση και η Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων**), μετ. Μ.Κ. «Εξάντας», 1976. Από τότε ο Chris (ο Woodlouse) θορυβήθηκε ότι η αριστερή Αντίσταση αποτελεί κίνδυνο για τη μεταπολεμική βρετανική «Προστασία» και έκανε ό,τι μπορούσε, νομίζω, για να αποτρέψει τέτοια πορεία, που νόμιζε ότι διέκρινε στην εαμική Αντίσταση.

¹⁴ Είναι πλούσια η σχετική βιβλιογραφία (ένα μέρος της μνημονεύσαμε στη σημ. 11). Η πιο αναλυτική συγγραφή είναι, νομίζω, η νεότερη έκδοση (πολύ εκτενέστερη) του Σπ. Μπέκιου, με τον τίτλο: **Η Αλήθεια που καίει**.

¹⁵ Είναι συγκλονιστικά τα τεκμήρια που έχει συγκεντρώσει ο Βάσος Μαθιόπουλος στο έργο του: **Ο Δεκέμβρης του 1944**, (με πολλά στοιχεία από Διπλωματικά Αρχεία), εκδ. «Νέα Σύνορα» του Α.Λιβάνη, από βρετανικά κυρίως και άλλα διπλωματικά Αρχεία, για τεκμηρίωση του ότι ο Τσόρτσιλ από τα μέσα του 1943 άρχισε να σχεδιάζει στρατιωτική σύγκρουση εναντίον του ΕΛΑΣ, όχι απλά για να νικήσει αλλά να συντρίψει την Εθνική Αντίσταση των Ελλήνων, ώστε να είναι απόλυτος κυρίαρχος μεταπολεμικά.

Ο Τσόρτσιλ έφτασε στο σημείο να ζητήσει στρατιωτική συνεργασία από την ουδέτερη τότε Τουρκία για τήρηση της τάξης στην Αθήνα το Δεκέμβρη του 1944. Αυτό προκύπτει από έκθεση «επτά Βρετανών Βουλευτών που επισκέφθηκαν την Ελλάδα το καλοκαίρι του 1946 και η «έκθεσή» τους προκάλεσε σεισμό στην Αγγλία με την αντικειμενικότητά της. Εκεί τονίστηκε η **άγρια τρομοκρατία δεξιών συμμοριών**, που υπό την πλήρη ανοχή των Άγγλων, αν όχι την ενθάρρυνσή τους, δολοφονούσαν, εδήνωναν (=λεηλατούσαν) και λήστευαν την ύπαιθρο κάτω από τα μάτια των αγγλικών στρατιωτικών δυνάμεων, που παρέμεναν ουδέτερες» (Β. Μαθιόπουλου, **Ο Δεκέμβρης του 1944**, σελ. 36).

- Έτσι, ουσιαστικά έδωσε την εικόνα εθνικής Κυβέρνησης περισσότερο νόμιμης από την τότε φερόμενη ως «νόμιμη» Κυβέρνηση της εξορίας. (Περισσότερα στοιχεία στο βιβλίο του Γιάννη Σακκά, **Η Εαμική Αντίσταση**).

Τα Δεκεμβριανά (από 3 Δεκεμβρίου 1944 ως 5 Ιανουαρίου 1945), που τα εμφανίζουμε συνήθως ως διάσταση απόψεων και σύγκρουση στους κόλπους της ελληνικής Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, από καθαρά στρατιωτική άποψη ήταν ουσιαστικά σύγκρουση ανάμεσα στο βρετανικό εκστρατευτικό σώμα (το οποίο βέβαια δεν πολέμησε τους Γερμανούς, που είχαν αποχωρήσει από τον ελληνικό χώρο πολύ νωρίτερα) και τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ, εναντίον των οποίων δε δίστασαν να χρησιμοποιήσουν και 12.000 ταγματσοφάλιτες!¹⁶

Και φυσικότατα στη μάχη της Αθήνας νίκησε η πλευρά που είχε τακτικό Στρατό με τανκς και αεροπλάνα.

Έτσι άρχισε **δεύτερη Κατοχή** για τον Ελληνισμό της Εθνικής Αντίστασης. Και η **Συμφωνία της Βάρκιζας** (10 Φεβρουαρίου 1945) αντί να φέρει ειρήνευση στην ελληνική κοινωνία έγινε αφετηρία για «λευκή τρομοκρατία» εις βάρος των ηττημένων του Δεκέμβρη 1944¹⁷.

Λευκή Τρομοκρατία (από τη Συμφωνία της Βάρκιζας ως το Δημοψήφισμα για το βασιλιά, αρχές Σεπτεμβρίου 1946) σήμαινε: δυνάμεις του επίσημου κράτους (της Δεξιάς) και κυρίως ομάδες παρακρατικών – με την ανοχή ή ενθάρρυνση του κράτους - οργάνωναν βιαιοπραγίες εναντίον πρώην αντιστασιακών (με αποτέλεσμα: θανάτους, τραυματισμούς, λεηλασίες, εμπρησμούς...). Οι διωκόμενοι / απειλούμενοι: αρχικά κρύβονταν (σε αγροικίες) ή έφευγαν σε περιοχές ακατοίκητες, έπειτα μίλησαν για «αυτοάμυνα», μετά οργάνωναν «ομάδες αυτοαμυντών» και κατέληξαν σε ομάδες ένοπλων ανταρτών.... Μια από αυτές (με επικεφαλής τον Αλέξη Ρόσιο, φιλόλογο, γνωστό με την αντάρτικη επωνυμία «Υψηλάντης») την παραμονή των εθνικών εκλογών της 31^{ης} Μάρτη του 1946 είχε οργανώσει επιχείρηση εξόντωσης – τιμωρίας παρακρατικών στο Λιτόχωρο. Ουσιαστικά συγκρούστηκε και με διμοιρία στρατιωτών, που βρίσκονταν εκεί, για να προσφέρουν

¹⁶ Αυτό αναφέρει ο στρατηγός **Λεωνίδας Σπαής**, υφυπουργός Στρατιωτικών στην Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου το Δεκέμβρη του 1944: Συγκεκριμένα, ομολογεί: «αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθούν... τα **Τάγματα Ασφαλείας**. Η εισήγηση ήταν των Άγγλων και η απόφαση δική μου... Χρησιμοποιήσαμε 12.000...» (στο βιβλίο του Μαθιόπουλου, **Δεκέμβρης του 1944**, σελ. 46).

Το απόσπασμα αυτό παραθέτει και ο Χρ. Σωφρονάς στο βιβλίο του: **Ένας Μακρονησιώτης θυμάται τη δεκαετία του 1940-50**, σελ. 377.

¹⁷ Με την ονομασία αυτή δηλώνεται πολλή τρομοκρατική δραστηριότητα όχι μόνο από το Κράτος κατά των Αριστερών, αλλά και από τις παρακρατικές ομάδες που δρούσαν με την ανοχή του Κράτους και ίσως με ενθάρρυνση από αυτό.

υπηρεσία ως όργανα τάξης για τη διεξαγωγή των Εκλογών της επόμενης ημέρας (31 Μάρτη 1946)¹⁸.

γ'. Ανοιχτός Εμφύλιος (1946-49).

Εναρκτήρια ημέρα του Εμφύλιου θεωρείται από πολλούς η τελευταία ημέρα του Μάρτη του 1946. Για την ημέρα εκείνη είχαν προκηρυχτεί να γίνουν βουλευτικές εκλογές, οι πρώτες ύστερα από εκείνες του 1936 (26 Γενάρη), οι οποίες είχαν ανοίξει τότε το δρόμο για τη βασιλομεταξική δικτατορία (της 4^{ης} Αυγούστου του 1936). Το 1946 οι εκλογές γίνονταν μέσα σε ατμόσφαιρα ανοιχτής «λευκής τρομοκρατίας». Χιλιάδες εαμογενείς αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης ζούσαν ως φυγόδοκοι σύμφωνα με ερμηνεία ή παρερμηνεία της Συμφωνίας της Βάρκιζας (Φεβρουάριος του 1945). Πολλοί είχαν συγκροτήσει ομάδες ανταρτών για λόγους «αυτοάμυνας» και είχαν οπλισμό από την προηγούμενη θητεία τους στην Εθνική Αντίσταση. Μέσα σε αυτή την προεκλογική ατμόσφαιρα τρομοκρατίας «η 2^η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ (12-15 Φεβρουαρίου 1946) έλαβε την απόφαση για στρατιωτική δράση εναντίον αυτών των ομάδων «εθνικοφροσύνης», η οποία αρχικά θα είχε «διαπραγματευτικό» χαρακτήρα¹⁹ και θα μετεξελισσόταν σε επιθετική, μόνο εάν οι ειρηνευτικές προσπάθειες αποτύγχαναν»²⁰.

Το κράτος της «εθνικοφροσύνης» συνεχίζει την πολιτική της αμείλικτης δίωξης και στις 26 Ιουνίου 1946 υιοθετεί το λεγόμενο Γ΄ Ψήφισμα²¹. Αμέσως μετά (29 Ιουνίου) στην εφημερίδα «Ριζοσπάστης» δημοσιεύτηκε άρθρο του Ν. Ζαχαριάδη, με τον χαρακτηριστικό ερωτηματικό τίτλο: «**Τραβάμε για Εμφύλιο Πόλεμο;**»²².

Επειδή την παραμονή των βουλευτικών εκλογών του 1946 έλαβε χώρα η επίθεση ανταρτών της Αυτοάμυνας με επικεφαλής τον Αλέξη

¹⁸ Πολύ κατατοπιστικό για το κλίμα που επικράτησε σε όλη τη χώρα με τη **Λευκή Τρομοκρατία** είναι το σχετικό κεφάλαιο (με αυτόν ακριβώς τον τίτλο) στο 17^ο τόμο του συλλογικού έργου **Ιστορία των Ελλήνων** (από τις εκδόσεις «Δομή»), σελ. 74-115.

¹⁹ Δείτε την υποσημ. 17. Επίσης την εκδοχή Ρόσιου για το περιστατικό στο Λιτόχωρο, την οποία παραθέτουμε στην επόμενη σελίδα (μεθεπόμενη παράγραφο)

²⁰ Με αυτά τα λόγια συνοψίζει ο Θ. Σφήκας την ανάλυση διώξεων – τρομοκρατίας – άμυνας- προθέσεων των ανθρώπων που ζούσαν εκείνη την ατμόσφαιρα (αριστερών, πρώην Αντιστασιακών) και παραπέμπει σε προγενέστερο άρθρο του: «Οι Άγγλοι Εργατικοί και ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Ελλάδα», περιοδ. «Φιλίστωρ», 1997, σελ. 173-178.

²¹ Θα το δούμε παρακάτω: τρία άρθρα που αρχίζουν με το «Όστις...» και καταλήγουν με το «τιμωρείται με θάνατον ή με ισόβια δεσμά».

²² «Ελληνικά Γράμματα» (εκδοτική εταιρεία), **Ιστορία του Ελληνισμού 1770-2000**, τ. 8^ο, σελ. 216. Στις σελίδες 212-213 του ίδιου τόμου δημοσιεύτηκε **Χρονολόγιο του Εμφύλιου** με τον ειδικό τίτλο: «Διολίσθηση προς τον Εμφύλιο Πόλεμο», με πρώτη εγγραφή: «12-2-1945 υπογράφεται η **Συμφωνία της Βάρκιζας**» και τελευταία εγγραφή: «1-9-1946: **Δημοψήφισμα** για την επάνοδο του Γεωργίου Β΄».

Ρόσιο στο Λιτόχωρο και θεωρήθηκε έναρξη του Εμφύλιου, νομίζω ότι είναι σωστό να μεταφέρω εδώ λίγους στίχους από το βιβλίο του Αλέξη Ρόσιου (γνωστού με την αντάρτικη επωνυμία ως «Υψηλάντη»)²³. Γράφει (στις σελίδες 223-24) : «Ήμουν παράνομος στη Θεσσαλονίκη, ανήκα στους διωκόμενους αμέσως μετά τη Βάρκιζα...και εντάχθηκα στο μηχανισμό της «αυτοάμυνας»...Μια μέρα, τέλη Μαρτίου, με ρώτησε ο αείμνηστος φίλος Κικίτσας, (πρώην) καπετάνιος της 10^{ης} Μεραρχίας (του ΕΛΑΣ) στη Μακεδονία, αν θα αναλάμβανα μια επιχείρηση στον Όλυμπο...με την ομάδα καταδιωκόμενων του Λιτοχώρου να διαλύσουμε μια άγρια και ισχυρή ομάδα τρομοκρατική, που δρούσε εξοντωτικά για τους εαμογενείς στην περιοχή Λιτοχώρου Κατερίνης...Στόχος μας ήταν η τρομοκρατική συμμορία και συμπτωματικά επεκτάθηκε σε όλη την ένοπλη δύναμη που υπήρχε μέσα στο Λιτόχωρο, (Αστυνομικό Τμήμα και ομάδα στρατιωτών, που είχαν φτάσει εκεί για τις εκλογές της επόμενης μέρας)....

Δεν μπορεί, λοιπόν, το Λιτόχωρο να θεωρηθεί ως αρχή του Εμφύλιου Πολέμου. Ούτε ο χρόνος που έγινε η μάχη είχε σχέση με τη διεξαγωγή των εκλογών...Χτυπώντας στο Λιτόχωρο αποβλέπαμε να δώσουμε ένα μάθημα σε μια παρακρατική συμμορία...(την οποία και εξοντώσαμε). **Το Λιτόχωρο ήταν μέσα στην τροχιά των «αμυντικών» αντιδράσεων μας στο τρομοκρατικό όργιο του παρακράτους της Δεξιάς»...**

Η πορεία προς γενίκευση και εκτράχυνση του Εμφύλιου επισημοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1946 με διάφορες πράξεις του επίσημου κράτους και παρακράτους, που είχε ξεκινήσει τη δράση του μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας (Φεβρουάριος 1945). Στον ένα και πλέον χρόνο που είχε περάσει από εκείνη τη Συμφωνία σημειώθηκαν: 1192 δολοφονίες αριστερών από παρακρατικούς της δεξιάς, 1413 τραυματισμοί, 6567 ληστείες και αρπαγές περιουσιακών στοιχείων, 572 επιθέσεις σε τυπογραφεία ή γραφεία αριστερών εφημερίδων και άλλων εντύπων (Καταγραφή της Εθνικής Αλληλεγγύης).

²³ Ο Αλέξης Ρόσιος, Σιατιστινός, φιλόλογος, υπηρετούσε στο εξατάξιο Γυμνάσιο της γενέτειράς του ως την ημέρα της μάχης του Φαρδύκαμπου (Μάρτη του 1943) έξω από τη Σιάτιστα. Από την αίθουσα διδασκαλίας κατέβηκε στο πεδίο της μάχης, όπου οι περιστάσεις και η δράση του τον ανέδειξαν καπετάνιο της Εθνικής Αντίστασης. Και ευνόητο ότι προσχώρησε έπειτα ανοιχτά πια στην ένοπλη Εαμική Αντίσταση, αργότερα (1946) στο **Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας**. Και το 1949 ως πολιτικός πρόσφυγας έφυγε προς τις Ανατολικές χώρες, ως την Τασκένδη. Η ιδεολογία και οι εμπειρίες του έχουν καταγραφεί στο βιβλίο του: **Στα φτερά του Οράματος: Εθνική Αντίσταση, Διωγμοί μετά τη Βάρκιζα, Εμφύλιος 1946-49, Πολιτική Προσφυγιά.**

Το ίδιο διάστημα η «επίσημη» εκδοχή του διωγμού (αριστερών) περιλάμβανε 70.000 συλλήψεις...»²⁴.

Σφραγίδα κήρυξης του Εμφύλιου από την πλευρά του Κράτους μπορεί να θεωρηθούν, κατά τη γνώμη μου, οι ακόλουθες δύο επίσημες πράξεις:

Επίσημη νομοθεσία για τις διώξεις των αντιπάλων με το **Γ΄ Ψήφισμα** (18 Ιουνίου 1946), που ψήφισε η λεγόμενη αναθεωρητική Βουλή του 1946 (των εκλογών της 31 Μαρτίου 1946).

Κατά το άρθρο 1: «Όστις θέλων να αποσπάση εν μέρος...της Επικρατείας...τιμωρείται με θάνατον...»

Κατά το άρθρο 2: «Όστις καταρτίζει ομάδα επί σκοπώ όπως προσβάλη ...(κρίνεται) ηθικός αυτουργός (και τιμωρείται) με θάνατον...συναίτιος με ισόβια δεσμά...».

Κατά το άρθρο 3: «Όστις ενόπλως προσβάλλει...τιμωρείται με θάνατον...».

Το Γ΄ Ψήφισμα υιοθετήθηκε από τη Βουλή με 138 ψήφους υπέρ, 24 ψήφους κατά, 181 αποχές!! Θυμίζω ότι στη Βουλή του 1946 δεν υπήρχαν Αριστεροί, οι οποίοι και δεν είχαν λάβει μέρος στις εκλογές. Ο δισταγμός πολλών βουλευτών (μη αριστερών) οφειλόταν στην εκτίμηση ότι ουσιαστικά επρόκειτο για κήρυξη πολέμου ενάντια σε ό,τι είχε κληρονομηθεί από την Εθνική Αντίσταση²⁵, ότι επρόκειτο για κήρυξη Εμφυλίου Πολέμου, όπως και ήταν.

Τι σήμαιναν τα παραπάνω ως νοοτροπία και πράξη φάνηκε τον επόμενο μήνα (Ιούλιο 1946) από τη δικαστική εξουσία του κράτους: «Επτά στελέχη της Αριστεράς καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν στα Γιαννιτσά. Ανάμεσά τους και η πρώτη γυναίκα που εκτελέστηκε στην Ελλάδα, η νεαρή δασκάλα **Ειρήνη Γκίνη (Μίρκα Γκίνοβα)**²⁶.

Από την πλευρά των αριστερών (διωκόμενων, «φυγόδικων», «αυτοαμυνιτών», ανταρτών...) επίσημη αποδοχή του Εμφύλιου μπορεί να θεωρηθούν οι εξής ενέργειες το φθινόπωρο του 1946:

- Την 1^η Σεπτεμβρίου 1946 έγινε το γνωστό δημοψήφισμα για την επιστροφή του κύριου υπεύθυνου της βασιλομεταξικής δικτατορίας (ο οποίος είχε φύγει προς Αίγυπτο – Λονδίνο κατά τον πόλεμο 1940-45), του Γεωργίου Β΄. Από την πλευρά του ΕΑΜ χαρακτηρίστηκε «**άκυρο**» το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος.

²⁴ Από την **Ιστορία του Ελληνισμού 1770-2000**, 8^ο τόμο, σελ. 231, κεφάλαιο με υπογραφή του Γιώργου Μαργαρίτη, ο οποίος έχει γράψει και ειδική συγγραφή, την αρτιότερη, νομίζω, επί του θέματος: **Ιστορία του Εμφύλιου** σε δυο ογκώδεις τόμους

²⁵ Γ. Μαργαρίτη, ο.π. σελ. 233.

²⁶ ο.π., σ. 232. Νομίζω δίκαιο είναι να σημειώσουμε ότι για όλο το αδίκημα του δωσιλογισμού καταδικάστηκαν συνολικά σε θάνατο τρεις και ευτυχώς – από σκοπιά κοινωνική, ανθρωπιστική- δεν εκτελέστηκε κανένας.

- Στις 24 Σεπτεμβρίου αντάρτες κατέλαβαν τη Δεσκάτη και συγκρότησαν εκεί το πρώτο **Αρχηγείο Ανταρτών Θεσσαλίας** και στις 26 Οκτωβρίου στην Τσούκα Αντιχασίων ίδρυσαν **Γενικό Στρατηγείο του ΔΣΕ** με αρχηγό τον Μάρκο Βαφειάδη. (Τον επόμενο χρόνο συγκρότησαν **Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση** με Πρόεδρο και Υπουργό Στρατιωτικών τον ίδιο).

Λεπτομερής αφήγηση των πολεμικών γεγονότων είναι πολύ πικρή ενέργεια. Περιορίζομαι να σημειώσω μόνο κάποια βιβλιογραφία, να περιγράψω (ή και να παραθέσω) μία πολύ εκφραστική φωτογραφία: εικονίζει μία μάνα που θρηνεί και οδύρεται για δυο παιδιά της θύματα. Η τραγική αυτή μορφή στέκεται μπροστά σε δυο τάφους, όπου αναγράφονται δυο λέξεις: αντάρτης / στρατιώτης. Και κλείνω με την υπόμνηση ότι πολύ περισσότερα ήταν τα θύματα των στρατοδικείων και λοιπών δικαστηρίων και φυλακών ως το 1974. Για την περίοδο μετά τον Εμφύλιο (1946-49) θα αφιερώσουμε το επόμενο κεφάλαιο: Μετεμφυλιακή ατμόσφαιρα (1949-74).

Ποιοι όμως ήθελαν και προκάλεσαν τον Εμφύλιο;

Συχνά γίνεται λόγος για το ποιοι ήθελαν τον Εμφύλιο και τον προκάλεσαν ή τον προώθησαν και ποια η ανάμειξη άλλων (εξωελλαδικών) παραγόντων. Απέφυγα να διατυπώσω γνώμη, έκρινα πιο φρόνιμο να παραθέτω γεγονότα και λόγους εκείνων που έδρασαν ή κάπου εκφράστηκαν δημόσια, με όση μπορούσα ακρίβεια και αντικειμενικότητα. Και με τεκμηρίωση. Τα γεγονότα τότε που έγιναν, έτσι που έγιναν, μιλούν στον αναγνώστη πιο καθαρά.

Αναλύοντας όμως τούτο το κεφάλαιο νομίζω σωστό να θυμίσω και να συνοψίσω ένα από τα πολύ γνωστά γεγονότα και τον αισθητό απόηχό του σε πολλές στιγμές αργότερα:

τη **Συμφωνία των Ποσοστών** μεταξύ Τσόρτσιλ – Στάλιν (αρχές Οκτωβρίου 1944) και τις συμπεριφορές των δυο Μεγάλων και των «φίλων» τους μετά.

Ο Τσόρτσιλ επισκέφτηκε τον Στάλιν στη Μόσχα αρχές Οκτωβρίου 1944 και με την προοπτική ταχείας κατάρρευσης της ναζιστικής Γερμανίας άρχισαν ανεπίσημα και κρυφά να μοιράζουν μεταξύ τους τις περιοχές που θα έπαιρναν «υπό την προστασία» τους για τα συμφέροντά τους ή για την «ασφάλειά» τους!. Για το ταξίδι του στη Μόσχα πέρασε από την Ιταλία, που συμπορευόταν πλέον (από το Σεπτέμβρη του 1943) με τους Δυτικούς Συμμάχους. Εκεί συναντήθηκε και με τον Έλληνα Πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου, τον οποίο ο ίδιος είχε προωθήσει. Τι συζήτησαν λίγο πριν επιστρέψει στην πατρίδα η Ελληνική Κυβέρνηση της εξορίας παραμένει άγνωστο. Και ο Γ. Σεφέρης, που συνόδευε ως μέλος του διπλωματικού σώματος την Ελληνική Κυβέρνηση, έχει σημειώσει στο **Ημερολόγιο** του με έκδηλη απορία ότι ο Γ. Παπανδρέου, όταν ρωτήθηκε για το περιεχόμενο της συνάντησης με τον Τσόρτσιλ,

έλεγε ότι η συζήτηση περιορίστηκε σε φιλοφρονήσεις αμοιβαίας εκτίμησης. Για λόγους δικαιοσύνης και σεβασμού προς την ιστορική αλήθεια νομίζω χρέος να παραθέσω και μια γραμμή από ενυπόγραφο άρθρο του ίδιου του Γ. Παπανδρέου. Δημοσιεύθηκε στην «Κ» στις 2 Μαρτίου του 1948. Από αυτό αντιγράφω: «Την 21^η Αυγούστου 1944 συνητήθην εις την Ρώμην με τον Βρετανόν Πρωθυπουργόν. Και, όταν μου έθεσε το ερώτημα ποια είναι η πολιτική μου, απήντησα: «Εξοπλισμός του Κράτους, Αφοπλισμός του ΕΑΜ»²⁷.

Ο Στάλιν κατά τη συνάντησή του με τον Τσόρτσιλ στις αρχές του Οκτώβρη 1944 φρόντισε να καρπωθεί ό,τι είχε συμφωνηθεί με τον Τσόρτσιλ, χωρίς να αμελήσει για τίποτε, αλλά «σεβάστηκε» πολύ ευλαβικά τα όρια της συμφωνίας που είχε κάνει.

Ο Τσόρτσιλ, όπως προκύπτει από τα **Απομνημονεύματά** του, και από τις οδηγίες του προς υπουργούς και στρατηγούς του, φρόντισε με συνέπεια και επιμονή να έχει απόλυτο έλεγχο στον ελληνικό χώρο και **να σπρώξει την ελληνική κοινωνία στην εμφύλια αιματοχυσία**, εωσότου να βεβαιωθεί ότι απομάκρυνε τον κομμουνιστικό κίνδυνο (επιστέγασμα ή κορύφωση της φροντίδας του ο Γεώργιος Β΄...)²⁸.

Ένα ερώτημα που διατυπώνουν πολλοί και απάντηση σαφή αδυνατούν να δώσουν: οι δυο μεγάλοι και «φιλόανθρωποι» ηγέτες ενημέρωσαν τους λαούς για χάρη των οποίων έγινε (στη Μόσχα, αρχές Οκτώβρη 1944) η «Συμφωνία των Ποσοστών»;

Έγινε γνωστό από πλευράς Στάλιν στην ηγεσία του ΚΚΕ τι είχε συμφωνηθεί ως προς την Ελλάδα; Διότι αυτή η ηγεσία είχε ταχθεί στο πλευρό της ΕΣΣΔ από τη στιγμή που ο Χίτλερ άρχισε επίθεση εναντίον της (στις 22 Ιουνίου 1941), γιατί είχε ιδεολογική συμπάθεια για την ΕΣΣΔ, διότι γιόρταζε για τις νίκες της ΕΣΣΔ και εύλογα προσδοκούσε (το ΚΚΕ) ότι θα είχε συντροφική συμπαράσταση από την ΕΣΣΔ την ώρα της νίκης. Να προσθέσουμε, επιπλέον, ότι ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ ήταν μέλος του ΚΚΣΕ και άλλα μέλη της ηγεσίας του ΚΚΕ είχαν πάρει πολιτική – κομματική - ιδεολογική παιδεία στην ΕΣΣΔ.

Οφείλω να σημειώσω ότι από ό,τι ως σήμερα έχω μελετήσει δεν έχω συναντήσει καμιά πληροφορία / ομολογία ότι ο Γεν. Γραμματέας ή οποιοδήποτε στέλεχος του ΚΚΕ- ΕΑΜ – ΕΛΑΣ γνώριζε επίσημα τη

²⁷ Το άρθρο αυτό, ολόκληρο σχεδόν, έχει περιληφθεί στο βιβλίο του Μάκη Μαΐλη **Από την 4^η Αυγούστου (1936) ως τις μέρες μας: Η γενική πορεία της ταξικής πάλης**, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», 2009, σ. 83-87.

²⁸ Αυτά επιβεβαιώνονται από αξιόπιστες τεκμηριωμένες έρευνες πολλών αξιόλογων ερευνητών: π.χ. του Τάσου Βουρνά, του Σόλωνα Γρηγοριάδη, του Άγγελου Αγγελόπουλου, του Βάσου Μαθιόπουλου κ.α.

μυστική εκείνη συμφωνία. Έχω διαβάσει ότι ερωτήματα διατυπώνονταν προς τον Γραμματέα της Β΄ Διεθνούς (τον Γκεόργκυ Δημητρώφ) και οδηγίες ζητούνταν διαμέσου του Δημητρώφ ή του Τίτο, που είχαν κάποια άμεση επαφή με την ηγεσία της ΕΣΣΔ. Επίσης, κάποια στιγμή, πριν αρχίσει ανοιχτά ο Εμφύλιος, ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ, ο Ν. Ζαχαριάδης, πραγματοποίησε ένα ταξίδι προς Γιουγκοσλαβία και πιθανό να έφτασε ως την Κριμαία για συνάντηση με τον Στάλιν (από τον οποίο άκουσε ευχές ή οδηγίες για πολιτικές κινήσεις κατά το άμεσο μέλλον).

Ο Τσόρτσιλ βέβαια, που είχε προτείνει τη συγκεκριμένη «Συμφωνία των Ποσοστών» (αρχές Οκτώβρη 1944 στη Μόσχα), για να διατηρήσει την «προστασία» (επικυριαρχία) του στον ελληνικό χώρο, και ήταν αποφασισμένος να ωθήσει τα πράγματα ως την πιο αιματηρή λύση εις βάρος του ελληνικού λαού (όπως φάνηκε με τις πράξεις του που θα δούμε παρακάτω), δεν είχε λόγους να προενημερώσει τα θύματά του για τις «αγαθές προθέσεις» του²⁹.

Οι λιγοστές ενδείξεις που έχω συναντήσει για τις απόψεις (οδηγίες ή συμβουλές) της ΕΣΣΔ προς το ΚΚΕ κατά την κρίσιμη περίοδο του Εμφυλίου (1944-49) είναι οι ακόλουθες:

- Όταν η αντιπροσωπεία του ΕΑΜ – ΕΛΑΣ έφτασε στην Αλεξάνδρεια για το **Συνέδριο του Λιβάνου** (Μάης 1944), ένα από τα μέλη της αντιπροσωπείας, ο **Πέτρος Ρούσος**, φρόντισε να επισκεφτεί εκεί την πρεσβεία της ΕΣΣΔ, να ζητήσει γνώμη περί του πρακτέου. Εκεί ο γραμματέας της Πρεσβείας τον πληροφόρησε ότι ο αρμόδιος πρεσβευτής απουσίαζε, αλλά είχε αφήσει συμβουλή συντροφική: «Να συνεργαστείτε συναινετικά για τη συγκρότηση Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας (όχι σύγκρουση)».
- 2 ½ μήνες αργότερα έφτασε με αεροπλάνο στην έδρα της ΠΕΕΑ ο συνταγματάρχης **Ποπόφ**, ο «σιωπηλός ή αμίλητος» συνταγματάρχης, έμεινε με τους «συντρόφους» μήνες στα βουνά. Και μαζί τους αργότερα κατέβηκε στην ελεύθερη Αθήνα. Συνήθιζε να ακούει, όχι να μιλάει. Τα λιγοστά που είπε συνοψίζονταν επίσης σε συμβουλή συναίνεσης για Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας και αποδοχή του Γ. Παπανδρέου ως πρωθυπουργού. Μάλιστα οι εδώ σύντροφοι πείστηκαν πια να στείλουν και δικούς τους υπουργούς για συμμετοχή στην Εθνική Κυβέρνηση, αρχές Σεπτέμβρη 1944, ένα μήνα μετά την άφιξη του σιωπηλού συνταγματάρχη (στα βουνά της ελεύθερης Ελλάδας των εαμικών αντιστασιακών).

²⁹ Πολλά τεκμήρια έχει συγκεντρώσει ο Β. Μαθιόπουλος (ο.π.σελ. 83-88, 100-112). Πολύ χαρακτηριστικοί οι τίτλοι των αντίστοιχων Κεφαλαίων: «Ο Τσόρτσιλ από το φθινόπωρο το υ 1943 καταστρώνει στρατηγική εξόντωσης του ελληνικού αριστερού κινήματος» και «κωδικοποιεί πώς ετοιμαζόταν να χτυπήσει το ΕΑΜ απροειδοποίητα».

- Όταν έφυγαν οι Γερμανοί και κατέβηκαν από τα βουνά στην Αθήνα, τα μέλη της ΠΕΕΑ (Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης) ακολούθησε και ο Ποπώφ. Και φαίνεται ότι ήταν κι αυτός σύμφωνος να μη σπεύσουν να καταλάβουν την Αθήνα στο διάστημα 12-18 Οκτωβρίου, που υπήρχε κενό εξουσίας (οι Γερμανοί έφυγαν στις 12 Οκτωβρίου του 1944, η Κυβέρνηση δεν είχε έρθει από την Ιταλία). Άλλωστε η **Συμφωνία της Καζέρτας**, που είχε υπογραφεί στην Ιταλία (26 Σεπτεμβρίου 1944) ήταν επίσης έκφραση συναινετική. Αποδέχτηκαν και οι Αριστεροί υπουργοί να συνοδεύονται στην ελεύθερη πατρίδα από Βρετανούς «ελευθερωτές» (εκστρατευτικό σώμα), που δεν τους χρειαζόνταν και δεν τους είχαν εμπιστοσύνη. (Ίσως συμβουλή του Ποπώφ;). Στην Ιταλία και ο Τσόρτσιλ είχε συναντήσει τον Πρωθυπουργό μας και ίσως είχε δώσει τις δικές του συμβουλές: «σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ την κατάλληλη ώρα...»; Αμφιβάλλω...
- Και, όταν ο σοβιετικός στρατός κατέβαινε από Μολδαβία – Ρουμανία – Βουλγαρία στη Βαλκανική και έφτασε ως τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, ο στρατηγός **Τολμπούχιν** μπορεί να έστειλε ευχές απελευθέρωσης προς τους Έλληνες συντρόφους, αλλά δεν πέρασε τα ελληνικά σύνορα. Πιθανότατα τέτοιες οδηγίες για εκείνον απέρρεαν από τη **Συμφωνία των Ποσοστών** (μεταξύ Τσόρτσιλ και Στάλιν, αρχές Οκτώβρη 1944). Ο Στάλιν από την πλευρά του ήταν συνεπής (gentleman) για ό,τι είχε συμφωνήσει με τον Τσόρτσιλ (για την Ελλάδα υπό την «προστασία» του), αλλά η ηγεσία του ΚΚΕ (ΕΑΜ – ΕΛΑΣ) είχε ενημερωθεί με λόγια ίσια και καθαρά; Έστω ότι η ισορροπία δυνάμεων επέτρεψε στους Ρώσους να διεκδικούν «την προστασία» της Βουλγαρίας, αλλά παρακάτω η Αγγλία υποχωρούσε από τις διεκδικήσεις της στη διανομή «ζωνών επιρροής»; Από το καλοκαίρι του 1945 (συγκεκριμένα από 6 Αυγούστου και 9 Αυγούστου 1945), που ακούστηκαν οι φοβερές εκρήξεις ατομικών βομβών στο **Ναγκασάκι και στη Χιροσίμα της Ιαπωνίας**, εκτός από τη συνέπεια για ό,τι συμφωνήθηκε με την Αγγλία, επιβάλλεται και περισσή περίσκεψη, γιατί ο αγγλοσαξονικός κόσμος διαθέτει και ένα τρομερό νέο όπλο!...που η ΕΣΣΔ δεν το είχε ακόμη αποκτήσει. Ο Στάλιν, λοιπόν, συνεπής. Αφήνει τον Τσόρτσιλ να αλωνίζει στην Ελλάδα, να την σπρώχνει στον Εμφύλιο, να τρομοκρατεί τους Έλληνες αντιστασιακούς / αριστερούς, αλλά την ηγεσία του ΚΚΕ την αφήνει απληροφόρητη ως προς τη διανομή «ζωνών επιρροής»; Δυσκολεύεται ίσως να μιλήσει ίσια και συντροφικά; Περιορίζεται σε **συμβουλές υποχωρητικότητας** για το ΚΚΕ (όπως αυτή που άκουσε ο Πέτρος Ρούσος στην Αίγυπτο ή εκείνη που μετέφερε ο σιωπηλός Ποπώφ στην ΠΕΕΑ).

Χρόνια πολλά μένω με αυτή την απορία. Νομίζω ότι σήμερα οφείλω να εξομολογηθώ ποια είναι η γνώμη μου, από διαίσθηση και κάποιες ενδείξεις, «κατά το εϊκός και το αναγκαίον», όπως το δίδαξε ο Θουκυδίδης.

Η ηγεσία του ΚΚΕ κάποια στιγμή (άνοιξη – καλοκαίρι του 1944) είχε αντιληφθεί ότι η σοβιετική επιρροή δεν μπορεί να φτάσει στο Αιγαίο, να παραμερίσει Αγγλία – Αμερική, που από το Σεπτέμβριο του 1943 αποβιβάζονταν στη Σικελία. Και ακολούθησε η ηγεσία του ΚΚΕ πολιτική υποχωρητικότητας στο **Λίβανο** (Μάης 1944), στην **Καζέρτα** (Σεπτέμβριος 1944), στην **Αθήνα** (Νοέμβρης – Δεκέμβρης 1944), στα **Δεκεμβριανά**³⁰.

Εύλογα αναρωτιόμαστε : γιατί δεν κοινολογήθηκε αυτό το μήνυμα της υποχωρητικότητας από το ΚΚΕ. Φρονώ ότι σιώπησε από περίσκεψη, από σύνεση περισσή, από προφανή αμηχανία μπροστά στην αβυσσαλέα απόσταση μεταξύ των ελπίδων των αντιστασιακών (1941-44) και της σκληρής διάψευσης, που φαινόταν στον ορίζοντα (για την ηγεσία του Κ.Κ.Ε.) με τις απανωτές υποδείξεις για υποχωρητικότητα (που έρχονταν από τη σοβιετική Πρεσβεία στην Αλεξάνδρεια, από το στρατηγείο του ΕΛΑΣ, από τον Δημητρώφ για λογαριασμό της Β΄ Διεθνούς, ίσως και από το σοβιετικό στρατηγό Τολμπούχιν στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα). Κέρδος δεν έβλεπε κανένα ούτε ως πιθανότητα. Και δεν είχε λόγο κανένα ή δυνατότητα αντικειμενική για να διαμαρτυρηθεί. Γιατί απλούστατα η ισορροπία δυνάμεων και η γεωγραφική θέση μας δεν άφηναν στην ηγεσία του ΚΚΕ περιθώρια να διαμαρτυρηθεί στον Στάλιν για το ό,τι δεν μπορούσε να ζητήσει από τον Τσόρτσιλ να περιορίσει τις αξιώσεις του νοτιότερα από τα βόρεια σύνορα της χώρας μας. Επιπλέον, όσο κι αν δεν μπορούσε να εμπιστευτεί την «ευαισθησία» του Τσόρτσιλ, δεν μπορούσε τότε να προβλέψει ως πού θα έφτανε η «φιλανθρωπία» του. Και, νομίζω, με την αίγλη που είχαν κερδίσει για την αντιστασιακή δράση τους είχαν την προσδοκία ότι θα μπορούσαν να επιτύχουν **πολιτική ισοτιμία** στην ελληνική πολιτική ζωή. Και φρονώ ότι αυτήν επιδίωκαν τότε πια ως μόνη εφικτή επιδίωξη.

Την υποχωρητικότητα που έδειξε η ηγεσία του ΚΚΕ (ΕΑΜ – ΕΛΑΣ) μπορεί κανείς να την παρακολουθήσει στις ενέργειές της, τις οποίες αφηγείται ένας ήρεμος ερευνητής, ο Φίλιππος Ηλιού, στο βιβλίο του: **Ο Ελληνικός Εμφύλιος: η Εμπλοκή του ΚΚΕ**³¹. Γράφει:

(στη σελ. 24): « Από το καλοκαίρι του 1946 άρχισε στα βουνά της Ελλάδας η δράση των πρώτων αντάρτικων ομάδων³². Από το στάδιο της

³⁰ Σύμφωνα με τις περιστάσεις και έμμεσες υποδείξεις που είχε δεχτεί.

³¹ Εκδόσεις «Θεμέλιο», 2004.

³² Δηλαδή ενάμιση χρόνο αφότου είχε αρχίσει η μεταβαρκιζιανή τρομοκρατία.

«αυτοάμυνας» και αυτοπροστασίας ο αγώνας περνούσε στο στάδιο της «ένοπλης αναμέτρησης».

Από τη σελ.28 αντιγράφω: Σε συνάντηση του Πέτρου Ρούσου στη Σόφια με τον Δημητρώφ (τότε Γεν. Γραμματέα της **Τρίτης Διεθνούς** και κατά κάποιον τρόπο «σύμβουλο»³³ ανεπίσημο για τις σχέσεις ΚΚΕ – Στάλιν) αυτός είπε ότι οι περιστάσεις³⁴ «επιβάλλουν να μην πάρει μεγάλες διαστάσεις ένοπλο κίνημα στην Ελλάδα». (Συντροφική συμβουλή;).

Από τη σελ. 133 αντιγράφω: «Το πρωί της ημέρας αυτής (8 Ιουλίου 1947) η Κεντρική Επιτροπή είχε δηλώσει δημόσια ότι θα ενισχύσει με όλες τις δυνάμεις της κάθε προσπάθεια για **συμβιβασμό...**» Αυτή τη διάθεση αποκαλύπτει όλη η πολιτεία της Αριστεράς από την ίδρυση της ΠΕΕΑ (Μάρτιος 1944) σε όλη την πορεία της: ανασχηματισμό (τέλος του Απρίλη 1944), αρχική διακήρυξη της ΠΕΕΑ, Ψηφίσματα – Διακηρύξεις του Εθνικού Συμβουλίου, δηλαδή της Κυβέρνησης του Βουνού, (Μάη του '44)³⁵.

Στη σελ. 135-136 διαβάζω: «Σήμερα (9-7-1947) ...από το Βελιγράδι, όπου βρίσκονταν ο **Ζαχαριάδης** και ο **Ιωαννίδης** έγραψαν στον αρχηγό του Δημοκρατικού στρατού, τον Μάρκο Βαφειάδη ... Σήμερα έγιναν χιλιάδες συλλήψεις σε Αθήνα και Πειραιά. Έγινε μεγάλη κινητοποίηση αστυνομίας και στρατού...».

Στις σελ. 139-140 γράφει: «Όσο πιο γρήγορα προχωρήσει ο δημοκρατικός κόσμος στη δημιουργία Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης, τόσο πιο γρήγορα θα αναγκαστούν οι αντίπαλοί μας (το επίσημο Κράτος) να δεχτούν μια δημοκρατική **συνεννόηση**».

Συνεχίζει (12-7-1947): «Με αυτούς τους όρους οι πιθανότητες για μία απεμπλοκή από τον Εμφύλιο, στον οποίο ωθούσε ο αντίπαλος (το Κράτος) δεν ήταν πια ισχυρές. **Το ΚΚΕ οδηγήθηκε έτσι σε μία σύγκρουση**, την οποία δεν είχε θελήσει, αλλά και δεν μπόρεσε να την εμποδίσει...».

³³ Καταρχήν διαμεσολαβητή.

³⁴ Αδυνατώ και να εικάσω τι εννοούσε με τον όρο «περιστάσεις». Θυμίζω όμως κάτι πολύ γνωστό, που κρατά η μνήμη: τον Αύγουστο του 1945 οι Αμερικανοί χρησιμοποίησαν τις δυο ατομικές βόμβες στην Ιαπωνία, ίσως και για να ακουστούν ως τη Μόσχα...Εκείνο τον καιρό φίλοι του αντιεαμικού χώρου τραγουδούσαν στους δρόμους: «Του Στάλιν θα κόψουν το μουστάκι/ για την Ελλάδα να πάψει να μιλά / γιατί είναι ο Τρούμαν με τη βόμβα/ που εύκολα τον κάνει να χοροπηδά!». (ατήκοος μάρτυρας ως ακροατής / μαθητής τότε στην Ε΄ τάξη του Δημοτικού).

³⁵ Σεβασμό για την **ατομική ιδιοκτησία**, για την **ελευθερία θρησκευτικής πίστης**, για τον **θρησκευτικό όρκο...**

Στο σημείο τούτο θυμίζω τη διατύπωση του Αλέκου Ρόσιου: «Το Λιτόχωρο³⁶ (νύχτα της 30/31 του Μάρτη του 1946) ήταν μέσα στην τροχιά των «αμυντικών» αντιδράσεών μας στο τρομοκρατικό όργιο του Παρακράτους της Δεξιάς». Η τελική απόφαση του ΚΚΕ για εμπλοκή στον Εμφύλιο φαίνεται ότι πάρθηκε κατά την Γ΄ Ολομέλεια της Κ.Ε. στις 11/12 Σεπτεμβρίου 1947 με το «Σχέδιο Λίμνες». **Σύρθηκε στον Εμφύλιο κατανάγκην**³⁷.

Κλείνω με την εξομολόγηση ενός αντιστασιακού κομμουνιστή, όπως διατυπώθηκε από τον ίδιο δεκαετίες αργότερα στο συλλογικό έργο **Μακρόνησος**, τόμος Γ΄, 2002 (εκδ. «Σύγχρονη Εποχή»), σελ. 467, για το πώς σύρθηκε στα Δεκεμβριανά (φάση πολύ εκφραστική του Εμφυλίου Πολέμου):

Ένας αντιστασιακός του ΕΛΑΣ, ο **Τάκης Σταθάτος**, εξομολογείται: «Τα όσα ακολούθησαν μετά την επέμβαση των Άγγλων, με τη στρατιά και τα κανόνια (και τανκς και αεροπλάνα) του σφαγέα Σκόμπι, ήταν μια πονεμένη και πηγαία αντίδραση, κάτι σαν το τραγούδι της Ιφιγένειας, που υμνεί την Ελλάδα, ενώ γνωρίζει ότι θα θυσιαστεί γι' αυτήν. Ήταν ο τρόμος του μεταδεκεμβριανού κράτους (οι δολοφονίες, η βάρβαρη καταδίωξη, οι Ερινύες των δωσιλόγων...η κατάδοση...), τα σημειωματάκια: "Περάστε από την Ασφάλεια δι' υπόθεσίν σας" ...

Η λογική ακολουθία του κόσμου μας διαταράχτηκε...

Έτσι από μια ματωμένη και παγιδευμένη νομοτέλεια σπρωχτήκαμε στη χιονοστιβάδα του Εμφυλίου»³⁸.

Νομίζω σωστό να παραθέσω και δυο χαρακτηριστικά αποσπάσματα από άλλες συγγραφές: ενός έκδηλα αντιεαμικού ερευνητή και ενός Αμερικανού, που γνωρίζει πολύ καλύτερα την αμερικανική εξωτερική πολιτική για την ελληνική περιοχή:

Ο Α.Ι.Κοραντής στο τέλος της συγγραφής του (**Πολιτική και Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος**, τ. 2^ο, σελ. 345-359) παραθέτει ποικίλες εκδοχές για το ερώτημα «ποιοι οι υπεύθυνοι για την πορεία σύγκρουσης από την ώρα της Βάρκιζας (Φεβρουάριο 1945) ως τον Εμφύλιο (Σεπτ. 1946- Αύγουστο 1949)»:

(σελ. 345)...Παραθέτομεν όλως ενδεικτικώς τον Heinz Richter, που υποστηρίζει εν συνόψει ότι αι ρίζαι του «Τρίτου Γύρου» (1946-49) πρέπει να ζητηθούν εις την «λευκήν τρομοκρατίαν» (τις διώξεις αντιστασιακών από την Κυβέρνηση της Δεξιάς)...Το άκρον άωτον της προσπαθείας του Richter είναι όταν επικαλείται τα εξής: η 11^η

³⁶ Για το περιστατικό του Λιτόχωρου (επίθεση ανταρτών κατά του αστυνομικού Σταθμού στο Λιτόχωρο τη νύχτα της 30/31 Μάρτη 1946) έχουμε γράψει σε προηγούμενη σελίδα τούτου του άρθρου.

³⁷ Χρονικό του Κ.Κ.Ε.: **Εξήντα Χρόνια Αγώνων και Θυσιών**, τ. 2^ο, 1945-78, σελ. 7 κ.π.

³⁸ Όπως προσημείωσαμε στο συλλογικό έργο: **Μακρόνησος**, τ. Γ΄, σελ. 467.

Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής (Αρχαί Απριλίου 1945) τόνισε ότι το ΚΚΕ είχε αγωνισθεί για την εθνική απελευθέρωση και όχι για την εξουσία....(σελ. 347)... Βεβαίως δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία ότι υπήρξαν διώξεις έτι δε και **αυτοδικίαι** εις βάρος των ανδρών του ΕΛΑΣ και των οπαδών του ΕΑΜ...(σελ. 348)...πλην όμως τα ιδόντα το φώς της δημοσιότητας **επίσημα έγγραφα και «ντοκουμέντα»** του ΚΚΕ αποκαλύπτουν το αβάσιμον και μάταιον της κομμουνιστικής προσπαθείας. Η ανταρσία δεν ήτο αποτέλεσμα των διώξεων αλλά προμελετημένη, προσχεδιασμένη εκτός Ελλάδος ένοπλος επίθεσις κατά του ελληνικού λαού³⁹. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικόν **ότι όσο φούντωνε το ανάρτικο τόσο φυσικά ενετεινόντο αι διώξεις, αι εξορίαι, αι φυλακίσεις των αριστερών, οι οποίοι έτσι έπεσαν θύματα της τακτικής του ιδικού των - ή συμμάχου των - Κόμματος του Κ.Κ.Ε.»**

Από το βιβλίο του Λώρενς Γουΐντερ, **Η Αμερικανική Επέμβαση στην Ελλάδα** (1943-49), εκδ. «Βάνιας», Θεσσαλονίκη 1991 (μετάφραση Χρύσας Νάντρις), αντιγράφω:

(Από τη σελ. 47): Εκείνο τον Απρίλιο (του 1954) ο Μακμίλαν πληροφόρησε τον Ήντεν: «Είναι μεγάλης στρατηγικής σημασίας για μας να διατηρήσουμε τη θέση μας στην Ελλάδα».

(Από τη σελ. 48): Ο Μπέβιν μετά από τη διάσκεψη στο Πότσταμ (1945)...σε ένα υπόμνημά του προς το Υπουργικό Συμβούλιο έγραψε: «η βασική προϋπόθεση της πολιτικής μας υπήρξε πάντα...ότι η Ελλάδα πρέπει να παραμείνει μέσα στη βρετανική σφαίρα» (επιρροής).

(Από τη σελ. 196): «Καθώς έδειχναν οι παρατηρήσεις του Γκρέντι (βρετανού πρεσβευτή στην Αθήνα) **πίσω από την υποστήριξη των ΗΠΑ για πολιτικές εκτελέσεις βρισκόταν η αποφασιστικότητα των Αμερικανών και αξιωματούχων του ελληνικού κράτους να καταστρέψουν το ελληνικό Κομμουνιστικό Κόμμα (Κ.Κ.Ε.)».**

(Από τη σελ. 197): ...Η (ελληνική) Κυβέρνηση προτιμούσε «να αναθέτει» τις επιθέσεις στο κόμμα (το Κ.Κ.Ε.)«ανεπίσημα και μυστικά σε ιδιώτες και μέσα κι έξω από την κυβερνητική δομή και σε μερικές δεξιές οργανώσεις».

(Από τη σελ. 198): «Η παρακολούθηση των υπόπτων κομμουνιστών έγινε μία πρωταρχική ευθύνη του αναπτυσσόμενου δικτύου πληροφοριών των ΗΠΑ στην Ελλάδα»...

(Από τη σελ.201): «Ο Τσαλδάρης και ο βασιλιάς απέρριψαν μια περαιτέρω συζήτηση για αμνηστία, διότι θα υπονόμευε το ηθικό των ενόπλων δυνάμεων»! (δικό μου το θαυμαστικό).

³⁹ Αντί να παραθέσει ντοκουμέντα, παραπέμπει σε έργο του Ν. Μέρτζιου, «λίαν ενδιαφέρον», κατά χαρακτηρισμό του Ι. Κοραντή (σελ. 350). Αγνώω τέτοιο κείμενο τεκμήριο.

(Από τη σελ.203): «Αμερικανοί αξιωματούχοι σε θέσεις κλειδιά, ειδικά στην Πρεσβεία των ΗΠΑ, συμφώνησαν με τις ελληνικές αρχές για την αναγκαιότητα μέτρων...» διωκτικών.

Ενώ προσπαθούσα να δείξω τις συμπεριφορές των ποικίλων δυνάμεων που προετοίμασαν ή διευκόλυναν τον Εμφύλιο Πόλεμο (1943-49) (Βρετανική και Αμερικανική και Σοβιετική πολιτική για την περιοχή μας), είδα άρθρο ευπαίδευτου μελετητή της σύγχρονης ιστορίας μας και ευυπόληπτου πανεπιστημιακού δασκάλου, του Ν. Αλιβιζάτου, με τον τίτλο: «Ήταν αναπότρεπτος ο Εμφύλιος»; Έκρινα σωστό να διατυπώσω σε ειδικό άρθρο την άποψη / απάντηση ότι: οι αντικειμενικές περιστάσεις, που επηρέαζαν πειστικά την εσωτερική πολιτική στη χώρα μας καθιστούσαν τον Εμφύλιο αναπότρεπτη συνέχεια του πολέμου για την ελληνική κοινωνία, με κύριο μοχλό τη βασιλομεταξική παράταξη και τη βρετανική Προστασία της⁴⁰.

Νομίζω όμως πιο ενδιαφέρουσα για τον αναγνώστη (ως αφετηρία δικών του στοχασμών και εκτιμήσεων) θα είναι η παράθεση κάποιων αποσπασμάτων από πρωτογενείς πηγές της εποχής (φθινόπωρο του 1944, πριν από τα Δεκεμβριανά) για το ποιοι απειλούσαν να προκαλέσουν Εμφύλιο ή να τον αποτρέψουν:

(α'). Ανακοινωθέν της Αστυνομίας Αθηνών (27-11-1944: « Η Υπηρεσία του Κέντρου Αλλοδαπών επεχείρησε να συλλάβη χθες το βράδυ ωρισμένους δοσιλόγους οι οποίοι κατεζητούντο.

Οι καταζητούμενοι επέβησαν αυτοκινήτου ταξί από το ξενοδοχείο «Μητρόπολις» κι ήσαν το ολιγώτερον οκτώ. Μόλις οι αστυνομικοί εσταμάτησαν το αυτοκίνητον εις την αρχήν της οδού Πειραιώς, εδέχθησαν αθρούς πυροβολισμούς και χειροβομβίδες. Συνήφθη τότε συμπλοκή με αποτέλεσμα τον φόνον του Υπαστυνόμου Χριστοδουλάκη και τον τραυματισμόν τριών αστυνομικών. Συνελήφθησαν 4 εκ των δοσιλόγων και κατεσχέθησαν επ' αυτών όπλα και χειροβομβίδες. Ούτοι ανήκον εις την Ειδικήν Ασφάλειαν και τον ΕΔΕΣ, ήσαν δε εφοδιασμένοι με φύλλα πορείας του ΕΔΕΣ δια την Πρέβεζαν»⁴¹.

(β'). Ο Πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου δηλώνει στις 27 Νοέμβρη 1944: «**Αγωνιζόμεθα να αποτρέψωμεν τον Εμφύλιον Πόλεμον.** Είμεθα ευγνώμονες προς εκείνους οι οποίοι είναι παραστάται των προσπαθειών μας. Αλλά διαμαρτυρόμεθα και καταγγέλομεν εκείνους οι οποίοι με ανεξήγητον ελαφρότητα **εξωθούν κάθε ημέρα προς τον εμφύλιον**

⁴⁰ Το σχετικό άρθρο προωθήθηκε στο site: (www.voros.gr) με τον τίτλο: « **Ήταν αναπότρεπτος ο Εμφύλιος;** Μερικές απορίες για το σχετικό άρθρο του κ. Ν. Αλιβιζάτου» (στην εφημερίδα «Καθημερινή», 30-11-2008).

⁴¹ Από το βιβλίο: **Στη Δίνη του Εμφυλίου Πολέμου:** σπάνια ντοκουμέντα του 1944-47 (με Ιστορική Επιμέλεια – Εισαγωγή του Παύλου Πετρίδη, εκδ. «Προσκήνιο»1998) σελ. 42.

πόλεμον. Διότι υπάρχουν δυστυχώς και **όργανα του τύπου και μέρος της ιθύνουσας τάξεως**, η οποία μας επικρίνει διότι βραδύνομεν να τον πραγματοποιήσωμεν.

Παραμένομεν αδιάφοροι προς την ομαδική παράκρουσιν μιας μερίδος της ιθύνουσας τάξεως και θα εξακολουθήσωμεν τας προσπαθείας μας δια να υπηρετήσωμεν τα διαρκή συμφέροντα του Έθνους και του λαού μας, τα οποία συνίστανται εις την παγίωσιν της Εθνικής μας Ενώσεως. Και εις το πείσμα όλων των μνηστήρων της ανωμαλίας και των προφητών της καταστροφής αισιοδοξούμεν δια το μέλλον»⁴².

(γ'). Ο ανταποκριτής του Ραδιοσταθμού του Λονδίνου στην Αθήνα σε ανταπόκρισή του: «Εξαίρει την νομιμόφρονα στάσιν του ΕΑΜ, το οποίον υποστηρίζει με όλην την δύναμίν του την Εθνικήν Κυβέρνησιν. Στην ίδια ανταπόκριση τονίζεται ότι ομόφωνη απαίτηση του λαού είναι να συλληφθούν όλοι οι Εθνοπροδοτές, ο αριθμός των οποίων δεν είναι μεγάλος. (Βλέπε εφημ. «Ελευθερία» αριθμ. 57)⁴³.

(δ'). Ο Γραμματέας του Κ.Κ.Ε. σε λαϊκή συγκέντρωση για τα 26χρονα του Κόμματος δήλωσε στις 17 Νοεμβρίου 1944: Σήμερα είμαστε ελεύθεροι, μα το έργο μας δεν τελείωσε. Θα χρειαστούν ακόμα πολλοί και σκληροί αγώνες για να κατοχυρωθούν οι λαϊκές κατακτήσεις και τα κυριαρχικά δικαιώματα του λαού. Η εσωτερική αντίδραση, όλοι εκείνοι που έβαναν και βάνουν το μπεζαχτά τους πάνω από τα συμφέροντα του Έθνους, εκείνοι που συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς, τους Ιταλούς και τους Βουλγάρους, εκείνοι που όπλισαν με γερμανικά όπλα τον αμόρφωτο και πεινασμένο κόσμο και του έδωσαν για βιοποριστικό επάγγελμα τη σφαγή και την προδοσία χιλιάδων πατριωτών, όλοι αυτοί συνωμοτούνε και σήμερα κατά της ησυχίας, της ομαλότητας και της ανοικοδόμησης του τόπου μας... Αφού εκμεταλλεύτηκαν όσο μπορούσαν τη γερμανοϊταλική και βουλγαρική κατοχή επιδιώκουν τώρα να εκμεταλλευτούν για τους ίδιους σκοπούς τους συμμάχους μας Βρετανούς. Εμείς πιστεύουμε ότι οι Σύμμαχοί μας δεν είναι δυνατό να παρασυρθούν από τέτοιες εισηγήσεις. Εμείς πιστεύουμε ότι στέκονται και θα σταθούν πιστοί στις αρχές του Συμμαχικού Αγώνα, παραστάτες και βοηθοί του λαού μας»⁴⁴.

(ε'). Η εφημ. «Δημοκρατία» έγραφε στις 8 Σεπτεμβρίου 1944 (αριθμ. φύλλου 27): «Αποδεχόμεθα ευχαρίστως δι' εντελώς εξαιρετικούς λόγους την επέμβαση των Βρετανών φίλων μας εις τα εσωτερικά μας ... Όλα έχουν ετοιμαστεί πλέον για την επίθεση της Δεξιάς κατά του ελληνικού λαού. Δεν υπολείπεται παρά ένα πρόσχημα και τέτοια ήταν η κρίση που προκάλεσε το στρατιωτικό ζήτημα»⁴⁵.

⁴² ο.π. σελ. 42

⁴³ ο.π. , σελ. 42

⁴⁴ ο.π., σελ.42-43

⁴⁵ ο.π., σελ. 46

(στ'). Και ο Γ.Θεοτοκάς είχε σημειώσει με προφανή ανησυχία και οδύνη στο **Ημερολόγιό** του (28 Νοέμβρη 1944): «η δεξιά έχει λυσσιάζει...**δέχονται με ελαφρά καρδιά το ενδεχόμενο εμφύλιου πολέμου....**».⁴⁶

(ζ'). Πολλά και αναλυτικά στοιχεία για την πορεία υποταγής των αγγλόφιλων στοιχείων στις προθέσεις των Άγγλων (κυρίως από το Μάη ως το Σεπτέμβρη του 1944) έχει καταγράψει με τρόπο σαφή και πειστικό ο Ροβήρος Μανθούλης στο βιβλίο του **Ημερολόγιο του Εμφύλιου Διχασμού** (1990-1974), ειδικά στις σελίδες 63-79.

(η'). Ο Βρετανός Υπουργός αρμόδιος για τα προβλήματα της Μεσογείου (αργότερα Πρωθυπουργός της Βρετανίας) Χάρολντ Μακμίλλαν, ευρισκόμενος τότε στην Αθήνα για να συναντήσει τον Έλληνα Πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου (επηρεασμένος από τις εδώ συναντήσεις του) έγραψε στο **Ημερολόγιό** του: «Η Ελληνική Αστική τάξη είναι αποφασισμένη να εξοντώσει τους Έλληνες κομμουνιστές και θα αγωνιστεί ως τον τελευταίο Βρετανό στρατιώτη για να το πετύχει». Να υποθέσουμε ότι ήταν υπερβολικός στην κρίση του αυτή; Να δεχτούμε ότι επηρεάστηκε από εύλογη αγωνία για τη ζωή των Βρετανών στρατιωτών, που θα διακινδύνευαν εδώ τη ζωή τους; Να εικάσουμε την κυνική πιθανότητα ότι έχοντας υπόψη του τα βρετανικά σχέδια έγραψε αυτή την κρίση για να μεταφέρει την ευθύνη στην ελληνική αστική τάξη; Πρόθυμος να δεχτώ όποια εκδοχή αποδέχεστε. Η μαρτυρία είναι αυτή⁴⁷.

θ'.Μια τελευταία προσπάθεια του Κ.Κ.Ε. να αποφύγει ανοιχτό Εμφύλιο:

... Η επιλογή του ένοπλου αγώνα παρουσιαζόταν...ακόμη τότε...(1946) ως μία μορφή πίεσης για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας της Δεξιάς και την επιβολή ενός συμβιβασμού...Το Κόμμα λοιπόν...στα χωριά ανέπτυξε την καμπάνια της **συμφιλίωσης** αριστερών και δεξιών χωρικών...Η καμπάνια αυτή...και στις αρχές ακόμη του '47 εύρισκε απήχηση στην ύπαιθρο που μαστιζόταν από τη δράση των φασιστικών συμμοριών...Το κίνημα της **συμφιλίωσης** είχε πέσει στην ύπαιθρο όπως η βροχή σε διψασμένο χώμα. Καταπολεμήθηκε όμως με άγριο τρόπο, όχι μόνο από τις φασιστικές συμμορίες, αλλά και από την Κυβέρνηση των Λαϊκών...Σε μια απόρρητη δ/γή του προς τις υπηρεσίες Χωροφυλακής ο

⁴⁶ Προσωπικά: από όσα έχω διαβάσει, νομίζω ότι άνθρωποι βασιλομεταξικής / τεταρταυγουστιανής ιδεολογίας – νοοτροπίας, έχοντας και την προστασία των Βρετανών και την τεκμηριωμένη αντικομμουνιστική και αδίστακτη ενθάρρυνση του Τσόρτσιλ, θέλησαν και σχεδίασαν τον Εμφύλιο όχι απλά για να κρατήσουν την εξουσία, αλλά να εξοντώσουν την αντίπαλη παράταξη. Τεκμήρια περί Τσόρτσιλ αναμφισβήτητα έχει συγκεντρώσει ο Β. Μαθιόπουλος στο βιβλίο του **Δεκέμβρης 1944**, ειδικά στις σελίδες 36,46.

⁴⁷ Γ. Α. Λεονταρίτη, **Ποιοι ήθελαν τα Δεκεμβριανά**, σελ. 76.

τότε υπουργός Εσωτερικών Θεοτόκης έγραφε: «...Παραγγέλλομεν όπως καταβληθή πάσα προσπάθεια προς διαφώτισιν των εθνοφρόνων πολιτών όπως απέχωσιν πάσης τοιαύτης κινήσεως...Πάσα τοιαύτη δράσις πρέπει να θεωρείται ύποπτος και τα ούτω δρώντα πρόσωπα να παρακολουθούνται...».⁴⁸

Παράλληλη μαρτυρία βρήκα σε άρθρο του Ole I. Smith, από όπου αντιγράφω: «Από τον Ιούνιο του 1946 περίπου ο τύπος του ΚΚΕ φαινόταν να επικεντρώνεται **στο σύνθημα της συμφιλίωσης** και από την εποχή εκείνη και πέρα η αυτοάμυνα έπαιξε ελάχιστο ρόλο»⁴⁹.

Και μία ακροτελεύτια κρίση για το ρόλο των Βρετανών ειδικά ύστερα από τη «Συμφωνία των Ποσοστών» (συμφωνία Τσόρτσιλ – Στάλιν στη Μόσχα, 9 προς 10 Οκτώβρη 1944): Ανεξάρτητα από τις αποικιοκρατικές διαθέσεις του Τσόρτσιλ «η συναίνεση του Στάλιν να παραμείνει η Ελλάδα στην αγγλοαμερικανική ζώνη επιρροής ανέστειλε τότε τους μεγαλοϊδεατικούς σχεδιασμούς του Τίτο και των παρτιζάνων του», τους οποίους ως τότε αναχαίτιζε ο ΕΛΑΣ.⁵⁰

Ίσως και το γεγονός αυτό ερμηνεύει την υποχωρητικότητα του ΚΚΕ.

Υστερόγραφο προσωρινό για τον Εμφύλιο (Προοίμιο για αναγκαίο συμπλήρωμα).

Θα επανέλθουμε στο θέμα Εμφύλιος, για να αφηγηθούμε ό,τι προαναγγείλαμε ως §§ δ΄ και ε΄ τούτου του κειμένου. Συγκεκριμένα:

§ δ΄ Τρεις ειδικές παράπλευρες πτυχές του Εμφυλίου:

- Το Παιδομάζωμα ή Παιδοπροστασία, Παιδοφύλαξη.
- Περιπέτεια των Σλαβομακεδόνων και η **πλασματική εθνογένεση** του Κράτους των Σκοπίων με παραχάραξη της Ιστορίας της Μακεδονίας (από το 1945 και ύστερα).
- Το φαινόμενο Μακρόνησος.

§ε΄. Μετεμφυλιακή ατμόσφαιρα (1949-74) και η περιπέτεια των πολιτικών προσφύγων στις χώρες του τότε υπαρκτού σοσιαλισμού.

Και δυο διπλωματικές περιπλοκές –εντελώς άσχετες μεταξύ τους – εμφανίστηκαν ή εκδηλώθηκαν χρονικά κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου (1939-1945) και του Εμφυλίου Πολέμου: η διπλωματική περιπλοκή με τα Σκόπια και το Κυπριακό ζήτημα.

⁴⁸ Λευτέρης Μαυροειδής, **Από το Σταλινισμό στην Περεστρόικα** (1947-87), β΄ έκδοση, «Θεμέλιο» 1988, σελ. 163-164.

⁴⁹ «Αυτοάμυνα και Κομμουνιστική Πολιτική», στο συλλογικό τόμο: **Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο** 1945-49, σελ. 171, υποσημ. 24.

⁵⁰ Την άποψη αυτή υποστηρίζει ειδικός μελετητής του Μακεδονικού Ζητήματος, ο Ευάγγελος Κωφός, σε σύντομη μελέτη του υπό τον τίτλο «Το Μακεδονικό ως Καταλύτης του Πολέμου» (στο συλλογικό τόμο: **Πενήντα Χρόνια μετά τον Εμφύλιο**, έκδοση «Ερμής», 1999).

Ενδεικτική βιβλιογραφία.

Για τον Εμφύλιο Πόλεμο (1946-49 ή 1943-49) υπάρχει πολλή βιβλιογραφία: φιλική, εχθρική, απομνημονευματικού χαρακτήρα, με έκδηλη μονομέρεια ή με προσπάθεια αντικειμενικότητας γραμμένη σε Πρακτικά Συνεδρίων. Όλη είναι, νομίζω, χρήσιμη για το μελετητή που επιθυμεί να αναζητήσει την ιστορική αλήθεια, χωρίς προκατάληψη, με πρόθεση όπως διαφαίνεται σε μια επιγραμματική διατύπωση του αρχαίου ιστορικού Πολυβίου⁵¹.

Από όσα βιβλία έχω διαβάσει καταχωρίζω εδώ όσα έχουν γραφεί με ιδιαίτερο ζήλο, για να εκφράσουν τις απόψεις / εκτιμήσεις των δημιουργών τους. Η επιλογή / καταχώριση αυτών των βιβλίων που καταγράφονται εδώ δεν έχει αξιολογικό κριτήριο, που ομολογώ ότι αδυνατούσα να διατυπώσω, γιατί γνωρίζω μέρος μόνο της σχετικής βιβλιογραφίας.

1. Άγγελος Αγγελόπουλος, **Από την Αντίσταση στον Εμφύλιο: Η μεγάλη ευθύνη των Συμμάχων**, εκδ. «Παρουσία», 1994.
2. Τάσος Βουρνάς, **Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας: Ο Εμφύλιος**, εκδ. «Τολίδης», 1981.
3. **Χρονικό του Κ.Κ.Ε. Εξήντα Χρόνια Αγώνων και Θυσιών**, τόμος II, 1945-78, έκδοση της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., Αθήνα 1979, εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή».
4. **Η Ελλάδα στη Δεκαετία του 1940-50**, Πρακτικά Συνεδρίου (όπου μετείχαν Τζ. Αλεξάντερ – Νίκος Αλιβιζάτος- Κ. Βεργόπουλος – Κρις Γουντχάουζ – Π. Παπαστράτης- Ν. Σβορώνος – Κ. Τσουκαλάς – Α.Φατούρος – Χ. Φλάισερ κ.α. (από τις εκδόσεις «Θεμέλιο», 1984).
5. Κλεομένης Κουτσούκης – Ιωάννης Σακκάς (επιμ. Πρακτικών Συνεδρίου), **Πτυχές του Εμφυλίου Πολέμου (1946-49)**, Αθήνα, 2000.
6. Αλέξης Ρόσιος (με την επωνυμία «Υψηλάντης» στο Δ.Σ.Ε.), **Στα φτερά του Οράματος** (από την Εθνική Αντίσταση ως την Πολιτική Προσφυγιά), εκδ. «Κώδικας», Θεσσαλονίκη, 1997.
7. Στέλιος Κούλογλου, **Μαρτυρίες για τον Εμφύλιο....**, εκδ. «Εστία», 1997.
8. Ηλίας Νικολακόπουλος – Άλκης Ρήγος κ.ά. (επιμέλεια), **Ο Εμφύλιος: από τη Βάρκιζα (1945) ως το Γράμμο**, εκδ. «Θεμέλιο», 2002 (Πρακτικά Συνεδρίου, όπου μετείχαν: Φ. Ηλιού, John Iatrides, Τασούλα Βερβενιώτη, Νάση Μπάλτα, Ιάκωβος Μιχαηλίδης κ.α.

⁵¹ «Καλλίστην παιδείαν ηγητέον την εκ της πραγματικής ιστορίας περιγιγνομένην εμπειρίαν (Ιστοριών Α΄14, 4) (= θαυμάσια παιδεία μπορούμε ή οφείλουμε να θεωρούμε την εμπειρία που μπορούμε να αποκτούμε από τη σπουδή της πραγματικής δηλ. της αληθινής ιστορίας, γιατί...)

9. **Μελέτες για τον Εμφύλιο (1945-49)**, Συναγωγή κειμένων-Επιμέλεια των: Lars Baerenzen – Γιάννη Ο. Ιατρίδη – Ole L. Smith, Μετάφραση Αριστέας Παρίση, Τρίτη έκδοση, «Ολκός», 2002. Έργο συλλογικό (14 εισηγητές). Μεταξύ άλλων οι εισηγήσεις :
- Lars Baerenzen, Το Παιδομάζωμα και οι Παιδουπόλεις της βασίλισσας (σ. 137-164),
 - Ole L. Smith, Αυτοάμυνα και Κομμουνιστική πολιτική 1945-47 (σ. 165-183),
 - Heintz Richter, Η Δεύτερη Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ και η απόφαση για Εμφύλιο: μια επανεκτίμηση (σ. 185-193),
 - Γιάννης Ιατρίδης, Αντιλήψεις για τη σοβιετική ανάμειξη στον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-49 (σ. 245-269).
 - Stanley Aschenbrenner, Ο Εμφύλιος από την οπτική ενός μεσηνιακού χωριού (σ. 115-135).
10. Πολυμέρης Βόγλης, **Η Εμπειρία της Φυλακής και της Εξορίας...κατά τον Εμφύλιο**, εκδ. «Αλεξάνδρεια», 2002.
11. Σταύρου Αβδούλου, **Το Φαινόμενο Μακρόνησος**, 1998.
12. **Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000**, τ. 8^{ος}, όπου ειδικά κεφάλαια με τίτλους: «Μετά τα Δεκεμβριανά», «από τη Βάρκιζα ως την Παλινόρθωση της Βασιλείας», «Οι γυναίκες στον Εμφύλιο», «Τα παιδιά του Εμφυλίου» κ.α.
13. **Ιστορία των Ελλήνων** (έργο συλλογικό), τ. 17^{ος} (1944-74): Η Ελλάδα στον Εμφύλιο (1945-49).
14. Αντ. Σανουδάκη, **Ιππότες του Ονείρου**, εκδ. «Κνωσός», 1989.
15. Ειρήνη Λαγάνη, **Το Παιδομάζωμα και οι Ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις (1949- 53)**, εκδ. Ι. Σιδέρης, 1996.
16. **Μακεδονισμός: Ο ιμπεριαλισμός των Σκοπίων (1944- 2006)**, έργο συλλογικό, έκδοση από το Καρίπειο Ίδρυμα Μελετών Μακεδονίας - Θράκης, 2007.
17. **Μακεδονικές Ταυτότητες στο Χρόνο**, επιμ. Ιω. Στεφανίδη – Βλάση Βλασίδη – Ευ. Κωφού, εκδ. «Πατάκη», 2008.
18. Θαν.Μητσόπουλου, **Μείναμε Έλληνες: Τα Σχολεία των Ελλήνων Πολιτικών Προσφύγων**, 1979.
19. Από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών: **Το Μακεδονικό στα ξένα Αρχεία** (έργο συλλογικό των: Κ. Μέρτζιου – Ιω. Κολιόπουλου – Ιακ. Μιχαηλίδη – Κων/νου Κατσάνου – Σπ. Σφέτα), εκδ. «Μίλητος», 2008.
20. Αλέξης Παπαχελάς, **Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας: ο Αμερικανικός Παράγων, 1947-67**, 10^η έκδοση, εκδ. «Εστία», 1998.

21. Κων-νος Σβολόπουλος, **Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική**, τόμος 2^{ος} (1945-81), εκδ. «Εστία», 2001.
22. Ιω. Γ. Καταπόδης, **Τέσσερις αιώνες διπλωματικής δραστηριότητας στον ευρωπαϊκό χώρο (1648-1959)**, Αθήνα 1996.
23. Γιώργου Μαργαρίτη, **Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (1946-49)**, εκδ. «Βιβλιόραμα», 2001. (Είναι, νομίζω, η πληρέστερη αφήγηση του Εμφυλίου για την περίοδο 1946-49, σε δύο ογκώδεις τόμους, πάνω από 1200 σελίδες).
24. Θωμάς Δρίτσιος, **Η εξέγερση της Τασκένδης: εκεί που ράγισε η καρδιά μας**, εκδ. «Γλάρος» (αφηγείται ως αυτόπτης μάρτυρας τη σύγκρουση ζαχαριαδικών και αντιηγετικών πολιτικών προσφύγων, που κατέληξαν στην Τασκένδη μετά τον Εμφύλιο, γεγονότα του Σεπτέμβρη 1955).
25. Φίλιππος Ηλιού, **Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος: Η Εμπλοκή του Κ.Κ.Ε.**, εκδ. «Θεμέλιο», 2004.
26. **Στη Δίνη το Εμφύλιου Πολέμου: Σπάνια ντοκουμέντα του ΕΑΜ (1944-74)**, με ιστορική επιμέλεια και εισαγωγή από τον Παύλο Πετρίδη και Πρόλογο από το Χαρίλαο Φλωράκη, εκδ. «Προσκήνιο», (1998).
27. Παναγιώτη Γ. Αρώνη, **Εμφύλιος: η άλλη όχθη** (Μαρτυρίες), Αθήνα 1990.
28. Λώρενς Γουίτνερ, **Η Αμερικανική Επέμβαση στην Ελλάδα** (μετ. Χρύσα Νάντρις), εκδ. «Βάνιας», Θεσσαλονίκη 1991,
29. Ροβήρος Μανθούλης, **Το Ημερολόγιο του Εμφυλίου Διχασμού (1900-1974)**, εκδ. «Καστανιώτη», 2006.
30. Ιορντάν Μπάεφ, **Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα: Διεθνείς διαστάσεις** (μετάφρ. Γ. Σιακαντάρης), εκδ. «Φιλίστωρ», Αθήνα 1997.
31. Χρίστος Δ. Σωφρονάς, **Ένας Μακρονησιώτης θυμάται την δεκαετία (1940-50): Μια αληθινή ιστορία**. Καλαμάτα 2007 (β' έκδοση).
32. Μάκης Μαΐλης, **Από την 4^η Αυγούστου (1936) ως τις μέρες μας: Η γενική πορεία της ταξικής πάλης**, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», 2009.
33. Παναγιώτη Γ. Αρώνη, **Εμφύλιος: Η Άλλη Όχθη**, Αθήνα 1999.
34. Γεώργιος Παπανδρέου, **Η Απελευθέρωση της Ελλάδος, 1944** (ΤΟ ΒΗΜΑ Βιβλιοθήκη), 2009.